

UŞAK ÜNİVERSİTESİ

CIEPO

**ULUSLARARASI OSMANLI ÖNCESİ
VE OSMANLI TARİHİ
ARAŞTIRMALARI 6. ARA DÖNEM
SEMPOZYUM BİLDİRİLERİ**

14-16 NİSAN 2011

UŞAK

CİLT I

Yayına Hazırlayanlar

Prof. Dr. Adnan ŞİŞMAN

Prof. Dr. Tuncer BAYKARA

Doç. Dr. Mehmet KARAYAMAN

Uşak Tanıtım Yılı Kapsamında

UŞAK İLİ KALKINMA VAKFI TARAFINDAN YAYINLANMIŞTIR

OSMANLI TARİHİ ARAŞTIRMALARINDA DİPNOTLAR

Fatma ACUN*

Dipnotun tanımı

Dipnot, kitap, belge veya bir metin sayfasının alt kısmında yer alan notlardır. Yazarının, ana metne dair yorumlarını ve/veya çeşitli eserlere yapılan atıflarını içerir. İlgili metnin üzerine konulan ve birden başlayarak sırayla devam eden sayılarla veya özel şekillerle işaretlenir.

Dipnotlar çoğunlukla sayfanın alt kısmında yer aldığı gibi, metnin sonunda da yer alır. Son notlar biçiminde verilen bu ikinci tür, genelde kitaplarda tercih edilir ve bölümlerin sonuna veya kitabın en sonuna konulur. Son notlar, sayfanın altına konulan dipnotların aksine, ana metnin görüntüsünü bozmaz ve okumaya süreklilik kazandırır. Fakat diğer yandan, bilgileri kontrol etmek isteyen okuyucunun, metin ve notlar arasında gidip gelmesine sebep olarak, fazladan zahmet yaratır.

Dipnotun kullanım alanları

Dipnotlar, metin içerisinde okuyucuya dikkat dağıtıcı gelen, uzun açıklamalı notlara alternatif olarak kullanılır. Günümüzdeki, Modern Language Association (MLA) ve American Psychological Association (APA) gibi stil rehberleri, dipnotların sınırlı biçimde kullanılmasını tavsiye etmektedir. Diğer yandan, yayıncılar ise, metnin içinde verilen ara notlar yerine dipnotları tercih eder.

1- Atıf Yapmak; Dipnotlar teknik olarak tanımlandığında bir bibliyografya aracıdır. Daha açık bir ifadeyle, yazarın metinde müracaat ettiği kaynağı, bilgi aldığı eseri zikrettiği yerdir. Bu haliyle dipnot, alıntılarının yapıldığı kaynakları zikreden bir araç yani, atıf aracıdır. Dipnot vermenin en çok müracaat edilen sebebi, atıf yapmaktır. Bir yazar başkasından alıntı yaptığında veya başkasının fikirlerini eleştirdiğinde, atıf yapması beklenir. Bu, hem güven sağlanması, hem

* Prof. Dr., Uşak Üniversitesi Eğitim Fakültesi

de okuyucunun kendisinin kaynağı incelemesine fırsat verilmesi açısından gereklidir. Atıfların dipnotlarda yer alması hem, okuyucunun metne odaklaşmasını sağlar hem de, dipnotların mutlaka okumasını değil, yalnızca ihtiyaç olduğunda müracaat edilmesini sağlar.

2- Yorum Yapmak; Dipnotlar, metinde yer alan tartışmaya ilişkin ilave yorumların yapılması, özellikle de çelişen bilgilerin sunulması için yazara geniş bir alan sunar. Akademisyenler, genelde ilginç detayları okuyucusuyla paylaşmaya dayanamaz. Bu durumda dipnot yazara, okuyucuyu metnin ana çizgisinden uzaklaştırmadan, ilginç detayları sunma fırsatını verir. Dipnotların bir sayfada metinden daha fazla yer kapladığı durumlar genellikle bunlardır.

3- Bildirim yapmak; Dipnotlar, çalışmanın hazırlanışı esnasında katkısı olanları duyurma ve onlara teşekkür etme yeridir. Ayrıca, anekdotları da aktarmanın yeridir. Metinde tartışılan konuya ve kullanılan kaynağa ilişkin anekdotlar var ise, dipnotlarda sunulur.

4- Metni Korumak; yazarın intihal, belgeyi tahrif etme, sahte belge hazırlama ve her türlü sahtekarlıktan uzak olduğunu gösterme yeridir. Metnin yazarı tarafından kaleme alındığını göstererek metni korur ve telif hakkı oluşturur.

5- İz sürmek; Bir fikir veya olgunun nereden alındığını göstererek, okuyucunun doğrudan kaynağa ulaşmasını sağlamak.

6- Doğrulamak; Çalışmanın, kendinden önceki araştırmalar üzerine kurulduğunu göstermek. Dolayısıyla, doğruluğunu ve geçerliliğini göstermek.

Bazı akademik dergilerde makaleler kelime sayımıyla sınırlı olduğu ve dipnotlar buna dahil edilmediği için, dipnotlar yazara sınırlamadan kaçacağı geniş bir alan sunar. Bu veya diğer durumlarda dipnotların fazlaca kullanımı, metnin “dipnot hastalığı” denen bir illetle boğuştuğunun işaretidir.

Dipnotun fonksiyonu

İkna Etmek; Dipnotların ikna etme fonksiyonu önemlidir, çünkü okuyucuyu, tarihçinin kayda değer miktarda çalışma yaptığına inandırır. Diş hekiminin duvarındaki diplomalar gibi, dipnotlar da tarihçilerin danışmak ve tavsiyede bulunmak için “yeterince iyi” fakat belirli bir çalışmayı yürütmek için “yetersiz” olduklarını ispatlar.¹

¹ Anthony Grafton, *The Footnotes, A Curious History*, Harvard University Press: Cambridge Massachusetts, 1999, s. 22. Bu eser, yazar tarafından tercüme edilmiş ve Türk Tarih Kurumu yayınları arasında yakında çıkacaktır.

İspat Etmek; Dipnotların ikinci ve önemli bir fonksiyonu da, tarihçinin kullandığı kaynakları belirtmesidir. Dipnotlar, tarihçinin kaynakları kullanırken nasıl bir yol takip ettiğini kesin biçimde açıklamasa da, okuyucuya, bunu anlaması yönünde ipuçları verir. Dipnottan başka hiçbir araç bu konuda bilgi ve güven veremez.

Biz bu çalışmamızda dipnotun kaynak gösterme fonksiyonu üzerinde durarak, alıntı yapılan orijinal kaynağa atıfta bulunma özelliğini takip edeceğiz. Alıntı yapılan orijinal kaynak, arşiv materyali olduğu gibi, basılı bir eser veya bir araştırma da olabilir. Bu sebeple, çalışmamızın akışı içerisinde, alıntı yapma ve atıfta bulunma birbirinin yerine kullanılabilir.

Dipnot vermeyi öğrenmek

Farklı dipnot türlerini yazmayı öğrenmek, çıraklık eğitiminin bir parçasıdır. Çoğu tarihçi, dipnot hazırlamaya, seminer derslerinde yüksek sesle okumak zorunda oldukları raporları yazdıkları esnada, küçük ölçekte başlar. Bu noktada öğrencinin dipnotları okunmaz, sadece görünür. Mırıldayarak konuşan, gergin öğrencinin titreyen elinde aşağı yukarı dolaşan sayfaların altında belli belirsiz göze ilişen, birbirine yakınca basılmış bir metin yığını oluştururlar. Daha sonra öğrenciler tez hazırlamak için harcanan uzun aylar hatta yıllar zarfında, el hüneri dipnottan endüstri tipi dipnot üretimine geçer. Arşiv ve kütüphanelerde saatlerce çalıştıklarını göstermek için, her bölümü çok sayıda dipnot göstererek süsler. Sonunda doktoralarını alıp çıraklıktan ustalığa geçtiklerinde, bir makale veya kitap yazdıklarında, her zaman dipnot düzenlerler.²

Fakat zamanla, dipnot yazmanın lezzeti kaçar: Usta tarihçiler bilgi notu düzenlerken, yazarların adlarını, kitapların başlıklarını ve arşivlerde yâda basılmamış el yazmalarının klasör numaralarını kaydetmediklerini güçbelâ fark edebilirler. Sonunda, dipnotların sayıları da giderek azalır.

İlk bakışta, dipnotlar birbirine çok benzer; yazarın hocalarına, meslektaşlarına ve dostlarına teşekkür ettiği uzun bir notla başlar. Giriş mahiyetindeki bu notlar, yazarın üyesi olduğunu iddia ettiği akademik dünyaya çağrışım yapar. Ardından, konuyla ilgili yapılan araştırmaların yer aldığı kitap ve makalelerin uzun listesi ve basılmamış arşiv belgeleriyle donatılmış dipnotlar, kullanılan kaynakların bir listesini vererek, yazarın araştırmasının sağlamlığını ve güvenilirliğini ispat eder.

² Grafton, *Footnotes*, s. 5-6.

Dipnotun tarihi

Dipnotlar, orijinal kaynaktan alıntı yapmak anlamında kullanıldığında tarihi, 5. Yüzyıla kadar uzanır. 5. yüzyılın sonların ait, bir hukuk dersinden kalan dağınık biçimde muhafaza edilmiş notlar, profesörlerin öğrencilerine, kaynaklara sadece kitap ve bölüm olarak değil, fakat aynı zamanda, sayfa numarası ile referansta bulduklarını göstermektedir.³ Takip eden dönemlerde, hukuk olduğu kadar diğer disiplinler için de, modern dipnotların atası olarak zikredilebilecek, yüksek kesinlik standartlarına sahip, bir dizi atıf biçimleri geliştirilmiştir. Tarih alanındaki dipnotlar söz konusu olduğunda, modern türden ilk dipnotun 1696 tarihinde basılmış bir eserde yer aldığı görülür: P. Bayle'ye ait olan *ve Historical and Critical Dictionary (Tarihi ve Eleştirel Sözlük)* başlığını taşıyan bu eser, Eskiçağ, Ortaçağ ve modern döneme ait şahısların, çok sayıda alıntı ve atıfla desteklenen biyografilerini sunar. Hatta dipnota dipnotu ihtiva eder.⁴ Bayle'nin bu çalışmasını, J. F. Budeus'un 1702 tarihinde basılan ve çok sayıda kaynak notlarıyla desteklenen *History of the Philosophy of the Hebrews (Yahudi Felsefesinin Tarihi)* ve C. Thomasius'un, 1712 tarihinde basılan *Vom Laster der Zauberei, Über die Hexenprozesse* adlı eleştirel çalışması takip eder.⁵

1700'lü yıllarda tartışmalı konuları ele alan her yazar, tehlikeli bir mayın tarlasında dolaştığının farkındadır. Onlar ve, tarihi ve felsefi konuları tartışan pek çok kişi, gizli ve açık saldırılara karşı kendilerini korumak üzere dipnotlara sarılırlar. 17. Yüzyıl, Eskiçağın bilimsel otoritesinin, kralların siyasi otoritesinin ve İncil'in tarihi otoritesinin yıkılışına sahne olmuştur. Bu sebeple, 17. yüzyılın sonları ve 18. yüzyıl boyunca yazarlar, tercümanlar ve yayıncılar arasında yürütülen uzun tartışmalar, modern belgeleme sistemine benzer bir sistemin oluşmasına yol açar. Avrupa'nın her yerinde yazarlar ve yayıncılar, önceki dönemlerden daha sıkı bir işbirliğine girer ve metnin sunum biçiminin okuyucuyu metnin muhtevası boyunca yönlendirmesi için çalışırlar. Bu dönemde Avrupa'da, kitapları entelektüel olduğu fiziksel yönden de ulaşılabilir yapmak için, kitap tasarımı konusunda bir devrim gerçekleştirilir. Klasik eserlerin her satırını numaralandırma ve ona göre atıfta bulunma gibi, çeşitli atıf yöntemleri denenir. Pratik ve estetik kaygılar klasikçileri, eski yöntemlerden uzaklaştırırken, tarihi uygulamaları da etkiler. Dipnot, sadece entelektüel

³ Grafton, *Footnotes*, s. 30.

⁴ Grafton, *Footnotes*, s. 191.

⁵ Grafton, *Footnotes*, s. 200-201.

yönden moda değil, baskı yönünden de pratik hale gelirken, tarihçinin araç-gereç çantasında yerini alır.

Diğer yandan, Aydınlanma düşünürlerinin tamamı, dipnotlar konusunda aynı görüşlere sahip değildir. Örneğin Hegel, bir filozofun metninin örnek olmak ve diyalektik bir tartışmayı sürdürmek için dipnot kullanması gerektiği tartışmasına açıkça karşı çıkmıştır. Dipnotları, yakalanmaktan korktuğu bulaşıcı bir bilgeliğin belirtileri gibi görerek, onlardan vebadan kaçır gibi kaçmıştır. Hegel'in aksine, Kant dipnotları kullanmada ustalaşmıştı.⁶

19. yüzyılda yazarların dipnotlara fazla sarılmadığı görülür. Filoloji alanında bile, on dokuzuncu yüzyıl pozitivizminin entelektüel manzarası, rengârenk açan dipnot çiçekleriyle bezenmemiştir. Bu dönemde, yeni ve zekice hazırlanmış bir makalede dipnotların kullanımı, belirli bir noktayı aydınlatmak veya desteklemek yerine, yazarın bir cemiyete üyeliğini kanıtlamaya hizmet eder. Alıntılar ve atıflar, kökenlerine yahut uyumluluğuna fazla önem verilmeksizin, üstündeki metnin sağlam direklere dayanmış görünmesi için kümelennmiştir. Hatta, on dokuzuncu yüzyıl pozitivizminin en ileri aşamasında bile, dipnot en iyi haliyle, belli belirsiz bir rol oynamıştır.⁷ Dönemin en bilgili alimlerinden bazıları, okuduklarını yoğun biçimde sergileme konusunda kendilerini fazlaca yormak istemediler.

19. yüzyılın bu hakikatleri, tarihi disiplin haline getiren Ranke'nin dipnotları gönülsüzce kullanmasını bir derece mazur gösterebilir. Modern tarihsel araştırma süreçlerini icat eden Ranke, aslında dipnotlardan hoşlanmıyordu ve dipnotlarını, orijinal araştırmasını veya kitaplarındaki ekleri yazdığı dikkat ve maharetle hazırlamadı.⁸ Ranke, metnini bir bütün olarak oluşturdu. Ancak ondan sonra, metnini destekleyen deliller bulmak için kitaplarını, notlarını, alıntı parçalarını ve özetlerini araştırdı. Yani, yemek tamamen piştikten sonra, tuz niyetine referanslarını ekledi. Yaşlı bir adamken ve kâtiplerle çalışırken bile metodu temel bir değişikliğe uğramadı. Genç tarihçiler, Ranke'nin sadece ipuçları verdiği, hemen hiç var olmamış olan referanslarını takip etmek zorundaydı. "Bu konuda Ranke, her zaman ikna edilmesi zor biriydi". "Alıntılıyorum" yazmıştı Ranke dargın bir dipnotta, "bulmak isteyenler için, bulmamak için bakanlar için değil. Aklıma gelmişken,

⁶ Grafton, *Footnotes*, s. 107-108.

⁷ Grafton, *Footnotes*, s. 109-110.

⁸ Grafton, *Footnotes*, s. 228.

bu kitap, birinin bir fincan kahveyi içerken, alıntıladığım yayınlardan sadece birisiyle inceleyebileceği türden bir kitap değildir”.

Ranke'nin icad ettiği tarih araştırma süreci, sistematik ve eleştirel sorgulamayla birlikte, çok sayıda kitap kullanmayı gerektiriyordu. Kitap mahrumu Frankfurt an der Oder'de ders verirken, Berlin'deki Kraliyet Kütüphanesi'nden Rönesans'ın başlıca basılı tarihlerini talep etti. Bu tarihler o kadar fazlaydı ki, talebi Berlin'e ulaştığında, tüm kütüphaneyi Ranke'ye mi, yoksa Ranke'yi mi kütüphaneye getirmek gerektiği şakası etrafta dolaştı. Sonunda, Ranke'nin küçük cüsseli olduğu, dolayısıyla, ikinci şıkkın daha kolay olacağı görüldü. Kitap aşığı olmasına rağmen Ranke, istifade ettiği kitapları dipnotlarında zikretmeyi teferruat olarak görüyordu. Çünkü o, okuduğu tüm orijinal kaynaklar ve kitaplardan elde ettiği bilgileri süzerek birleştirdiği “büyük anlatıyla” ilgileniyordu.

20. yüzyılda dipnot verme usulü yerleşti ve tarih araştırmalarının standardı hale geldi. 19. yüzyılın bilimsel ve hakiki tarihinin yerini, 20. Yüzyılda görelî tarihin alması ve siyasi tarihin dışında çalışma alanlarının ortaya çıkması, dipnotu tarihçinin vazgeçilmez bir aracı haline getirdi.

Dipnotların Osmanlı tarih araştırmalarında kullanımı

Osmanlı tarih yazım geleneğinde yazan tarihçilerin en belirgin özelliği sırasıyla, dünya tarihi ve İslam ve Osmanlı tarihini anlatmalarındır. Bu durumda, Dünya ve İslam tarihleri, Osmanlı tarihinin daha geniş bağlamlarını oluşturmaktadır. “Büyük anlatı” diyebileceğimiz bu bağlamlar dahilinde yazılan tarihte, dipnotlara yer verilmediği gözlemlenir. Öyle ki, Avrupa'da 1700'lerin başında kullanımı yaygınlaşan dipnot, Osmanlı tarih yazıcılığına o dönemde henüz uğramamıştır. Tespit edebildiğimiz kadarıyla ilk dipnot 1869'da görünür. Oldukça geç olan bu tarih, dipnot kullanımının ve yaygınlaşmasının ancak 19. Yüzyılın son çeyreğine rastladığını işaret etmekte, bu da, yaklaşık yüz yetmiş yıl gibi uzun bir süreye tekabül etmektedir. Bu durum ancak, Osmanlı tarihçilerinin halen “büyük anlatı” geleneği dahilinde yazmaları ile açıklana bilir. “Büyük anlatı” ise, asırdan asıra, nesilden nesile aktarılan, neredeyse değişmeyen anlatıyla doludur. Örneğin, Süleyman Paşa 1876'da *Tarih-i Alem'i* Yazarken, 15. Yüzyıl tarih yazıcısı Aşık Paşazade'den beri tekrarlanan, Türklerin Anadolu'ya gelişi hikayesini aktarır. Artık genel kabul görmüş ve anonim hale gelmiş bu hikaye için dipnot vermeye ihtiyaç

özgün. Aşağıda, Osmanlı büyük anlatı geleneğinde yazan, seçilmiş tarihçilerin eserlerinde dipnot verme, diğer bir ifadeyle alıntı yapma durumuna bakılacak ve bu konuda değerlendirmeler yapılacaktır.

Osmanlı tarihinde dipnot kullanımı konusunu incelemek üzere, 19. Yüzyılda kaleme alınmış eserlerden başlamak uygun görünmektedir. Bahsedeceğimiz ilk eser, 1854-1885 yılları arasında, Cevdet Paşa tarafından yazılan *Tarih-i Cevdet*'tir. Eserde, Avrupa'da 1700'lü yıllarda sıkça kullanılmaya başlamasına rağmen, modern dipnotlara rastlanmaz. Bunun yerine Cevdet Paşa tarihini yazarken istifade ettiği eserleri, "Tarih-i Cevdet'in Mehazları" başlığı altında sıralamıştır. Bu kaynaklar, örneğin Tevrat gibi çok meşhur olanları, metin içerisinde zikredilir. Daha az bilinenleri, öğrenin *Tahfetü'l- Kibar* zikredilmeden, yazarı Katip Çelebinin adı zikredilerek atıfta bulunulur.

Ahmet Vefik Paşa, Darülfünun'da Hikmet-i Tarih dersleri vermektedir ve Batılı tarih metodlarının kullanılması gerektiğini söyleyen ilk kişilerdendir. Ancak, *Fezleke-i Tarih-i Osmani*, İstanbul 1287 (1863), adlı eserinde dipnot kullanmamıştır. Çalışmasında Osmanlı, Avrupa ve dünya tarihi ile ilgili bilgiler vardır. Ancak, sosyal, ekonomik ve kültürel konularda değerli bir belge yığımından ibarettir.

Teşpit ettiğimiz kadarıyla Osmanlı tarih araştırmalarında ilk dipnotu kullanan kişi, Mustafa Celaledin Paşadır. Milliyetçi tarihin başlangıcını teşkil eden, *Les Turcs, anciens et moderne, Constantinople, 1869, (Eski ve Modern Türkler)* başlıklı eseri Fransızca yazılmış olup, Türklerin, Batılı kavimlerle aynı soydan geldiğini anlatmaktadır. Eserde modern dipnotu kullanmıştır. Dipnotlarda bazen sayfa sayıları verilmiş, bazen verilmemiştir. Çok sayıda kullanılmayan dipnotlar, açıklama amacıyla da kullanılmıştır.

Süleyman Paşa'nın *Tarih-i Alem*, İstanbul 1327 (1876)'i, Türkler hakkındaki hatalı ve kötüyeyici anlatımları sunan kitaplardaki görüşleri çürütmek amacıyla yazılmıştır. Eserde, dipnot yoktur, "Tarih-i Alem'in hin-i cem ve telifinde müracaat olunan kitapların başlıcaları" başlığı altında, çalışmada kullanılan orijinal kaynaklar ve eserler sıralanmıştır. Metinde bu eserlerden nadiren zikredilir. Genelde ise, eserlerin tamamından elde edilen süzölmüş hikaye anlatılır.

Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası ve onun devamı olan *Türk Tarih Encümeni Mecmuası*'nda yer alan makalelerde, dipnot kullanılmıştır. Bu dönemde, bahsedilen eserlerin yayına başladığı 1914'de dipnot kullanımı artık

yerleşmiş ve standart haline gelmiştir. Dipnotlar, atıf ve açıklama yapma amacıyla kullanılmıştır. Dipnotların yorum ve tartışma amaçlı kullanımına, incelenilen 1914 ve 1929 yılı sayılarında rastlanmamıştır.

İkinci kısımda ele alacağımız Cumhuriyet döneminin ilk kuşak tarihçilerinin en baskın niteliği, Osmanlı geleneğinde yetişmiş olmalarıdır. Ancak, “büyük anlatı” geleneğinden gelen bu tarihçiler anlatılarında, dünya ve İslam tarihini hariç tutarak, Osmanlı tarihine odaklaşmıştır. Diğer bir ifadeyle, anlatı alanı daralmıştır, fakat üslup devam etmektedir. O sebeple, bu dönem tarihçilerinin anlatılarını “orta anlatı” terimiyle ifade etmek doğru görünmektedir. Fuat Köprülü ve Halil İncalcık gibi tarihçiler bu geleneğin en önde gelen temsilcileridir. Gelenek büyük anlatı ise orta ölçeklidir. Artık odak noktası Osmanlı-Türk tarihidir. İslam tarihi ve Dünya tarihi doğrudan bir inceleme alanı olarak eserlerinde yer almaz. Onun yerine, Osmanlı-Türk tarihindeki gelişmeleri daha iyi anlamak için bağlam oluşturacak ölçüde değinilir.

“Büyük anlatı” geleneğinde yazan Köprülü ve İncalcık, anlatılarında, özellikle ilk eserlerinde, dipnota az yer verir. Örneğin, İncalcık’ın ilk çalışmalarından olan, *Osmanlı Tarihine Toplu Bakış*’da, Klasik çağ’ın öncülü olan bu çalışmasında, bölüm sonunda çok az dipnot verir. Alıntılarını da isim zikrederek yapar: Örneğin, metinde “Faruk Sümer’e göre ...” diyerek alıntı yapar. Sümer’in hangi eserinden alıntı yaptığına dair dipnot düşmez.⁹ İleriki dönemlerdeki çalışmalarında İncalcık, diğerler araştırmacıların çalışmalarından seçici biçimde alıntı yapar, seçme eserleri zikreder. Osmanlı kronik usulü anlatıma benzeyen ilk çalışmalarının ardından, dipnotları genelde atıf yapmak için kullanır. Yorum, tartışma ve açıklamayı ise genelde dipnotta değil, metinde yapmayı tercih eder.

Aynı çizginin diğer bir temsilcisi olan İsmail Hakkı Uzunçarşılı, orijinal kaynağa ve belgeye dayalı yazmıştır. Dipnotu atıf ve açıklama yapma amaçlı kullanır.

Ömer Lütfü Barkan, yoğun belge kullandığı için dipnotlarında fazla atıf görülmez. Belgelere atfı da kesin değildir. Çoğu kez belgeyi adıyla saklandığı yer ve numarasıyla zikreder, sayfa sayısı vermez. Bunu da, genellikle metin içerisinde yapar.

⁹ Halil İncalcık, *Osmanlı Tarihine Toplu Bir Bakış*, Tarihsiz (1969?), s. 12.

Mustafa Akdağ, incelenilen tarihçiler arasında dipnotu sayı olarak en fazla ve çok yönlü kullanan tarihçidir. Alıntı, tartışma, bilgi verme gibi özelliklerini en iyi Akdağ'ın değerlendirdiği gözlemlenmiştir.

Üçüncü kısımda değerlendireceğimiz Cumhuriyet döneminin ikinci kuşak tarihçilerinin döneminde, yani 1970 ve sonrasında, yazan tarihçiler arasında dipnot kullanımı artık yerleşik bir standart halini almıştır. Diğer yandan, bu dönem tarihçilerinin anlatıları ise küçülmüştür. Bir önceki kuşağın, Osmanlı tarihinin bütünü hakkında yazma ve Osmanlı tarihini İslam ve dünya tarihi bağlamına oturtma misyonu daralarak, daha küçük, sınırları belirli konularına yoğunlaşmıştır. Diğer bir ifadeyle, "orta anlatı" bu nesilde "küçük anlatı" ya dönüşmüştür. Örneğin, Osmanlı dönemindeki onlarca sancaktan birinin merkezindeki mahalleler ve mahalle sakinlerinin isimleri, şehirleşme veya İslamlaşma gibi konuları çalışmak için araştırma alanını teşkil eder. Bu türden küçük alanlarda yapılan çalışmalar, dipnotların kullanımını da artırmıştır. Araştırmacılar dipnotların yukarıda bahsedilen bütün özelliklerinden istifade etmeye başlamış, dipnotlar alıntı, yorum ve açıklama yapmanın yanı sıra anekdot aktarmanın, teşekkür ermenin de yeri haline gelmiştir.

Son zamanlarla, alıntılarını metinde ve parantez içinde, kısa halde verme usulü benimsenmeye başlamıştır. Ancak, bu usul dipnotun yalnızca alıntı yapma fonksiyonunu yerine getirmektedir. Dipnotun diğer fonksiyonları olan, yorum ve açıklama yapma, konuya ilişkin ana metni fazla ilgilendirmeyen fakat yazarının okuyucu ile paylaşmak istediği detay bilgileri verme, teşekkür etme, anekdot aktarma gibi imkanları için yetersiz kalmaktadır. Bu sebeple çoğu yazar, metin içi not yanında, metin altı dipnotu da birlikte kullanmaktadır. Bahsedilen usul, iyi bir tarih araştırmasını tüm detaylarıyla ifade etmek için tek başına iyi bir yöntem olarak görünmemektedir.

Değerlendirme

Günümüzde, tarihin bilim olup olmadığı acımasızca tartışılır ve post modern anlayış tarihin bir söylemden ibaret olduğunu iddia ederken, ileri sürülen iddialardan biri de, tarihi bilginin öznel olduğu ve birikerek oluşmadığı konusundadır.

Bu çalışmada da ifade edildiği üzere, dipnotlar bir alıntılama, yani tarihi bilgiyi aktarma aracıdır. Dipnotların tarihi bilgiyi ne şekilde ve hangi kanallar üzerinden aktardığı, bu esnada birikime yol açıp açmadığı konusunda yapılacak

çalışma; tarihi bilginin dolaşım yolları olduğu kadar, hakikatte bu bilginin birikip birikmediği, katlanarak çoğalıp çoğalmadığı hakkında bize, daha kesin malumat verebilecektir. Konu üzerine yapılan tartışmalar şimdiye kadar teorik düzeyde kalmıştır. Pratik düzeyde yapılacak çalışmalarla doğrulanması gerekmektedir. Bu da, en iyi ve kolay şekilde, İnternet'in kullanımıyla, atıf ve bilgi dolaşım haritaları hazırlamakla mümkün olur.